

izvleček

Najizrazitejša značilnost slovenske poselitve je nesorazmerno veliko število naselij in zaselkov v razmerju do števila prebivalcev in do površine države: 44% od približno 2 milijona prebivalcev živi v 88 naseljih z več kot 2000 prebivalci, kar predstavlja samo 1,46% vseh naselij, vsi ostali prebivajo v preostalih 5797 manjših naseljih in zaselkih.

S preobrazbo socialne in ekonomske strukture podeželja se preoblikujejo tudi ustaljene prostorske oblike krajin in naselij. Spremembe so pozitivne in negativne, zato je potrebno oblikovati podrobnejša merila za urejanje prostora s poudarkom na urejanju manjših naselij, s katerimi bo mogoče kvalitetno usmerjati aktualne prostorske trende.

S tipološko karto slovenskih krajin glede na primarne razvojne potenciale prostora ter s tipologijo naselij glede na njihov agrarni oziroma urbani značaj, stopnjo ohranjenosti stavbne dediščine in glede na njihovo vlogo v urbanem sistemu, je mogoče določiti za vsako območje oziroma za vsako manjše naselje v Sloveniji konkretno tipološko opredelitev ter izoblikovati splošna in podrobnejša pravila za njihovo prostorsko urejanje.

Priročnik s podrobnejšimi pravili za urejanje manjših naselij, s katerim se dopolnjuje splošna pravila PRS, predvsem v smislu razločevanja med urejevalskimi pravili glede na agrarni ali neagrarni značaj naselij, omogoča mednivojsko usklajevanje oziroma realizacijo temeljnih usmeritev SPRS in PRS pri izdelavi SPRO in PRO.

ključne besede:

tipologija krajin, agrarni potencial, podrobnejša pravila, urejanje manjših naselij

abstract

The most pronounced characteristic of Slovene settlement is the disproportionate quantity of small settlements and hamlets in relation to the population size and national territory. Out of the 2 million inhabitants, 44 % live in 88 settlements with more than 2000 inhabitants, meaning only 1,46 % of all settlements. All the rest live in the remaining 5797 small settlements and hamlets.

Transformation of the countryside's social and economic structure is also coupled with transformation of established spatial forms of landscape and settlements. Changes are positive and negative. It is therefore necessary to devise more detailed criteria for spatial management, with emphasis on management of smaller settlements, whereby quality in direction will be given to ongoing spatial trends.

By applying the typological map of Slovene landscapes, in view of primary spatial development potentials, and in conjunction with type of settlement, in view of its agrarian or urban character, level of preservation of built heritage and role in the urban system, it is possible to determine a concrete typological definition for each area or any smaller settlement in Slovenia, as well as formulate general and detailed rules for their spatial management.

Above all by distinguishing between management rules concerning agrarian and non-agrarian character of settlements, the manual, with detailed rules for management of smaller settlements, which complements the general rules stipulated in the Slovene planning order, enables harmonisation between levels and the achievement of basic directions stipulated in the Strategy of spatial development of Slovenia and Slovene planning order during production of Municipal strategies of spatial development and Municipal planning orders.

key words:

landscape typology, agrarian potential, detailed rules, management of small settlements

Kaj razumemo pod pojmom manjša naselja? Ob pregledu temeljnih pravil za urejanje prostora, zapisanih v osnutku prostorskega reda Slovenije, se sproža dilema: ali je prav, da v dokumentu ni ločitve med dvema osnovnima oblikama prostora: urbanim prostorom in podeželjem? Na eni strani je takšno ločitev smotno ohraniti, saj je prisotna tudi v vseh dokumentih EU in je torej predmet splošne terminologije in teoretične prakse. Nasprotno je za slovenske razmere morda bolj koristna načelnejša delitev na urbani prostor in krajino, saj ima izraz podeželje v našem kulturnem kontekstu pogosto pejorativen pomen. Delitev na "meščane" in "podeželane" je izrazito neproduktivna, saj sproža nepotrebne negativne konotacije in s tem socialne in kulturne konflikte. Prav tako so tradicionalna vaška naselja v Sloveniji oblika, ki zaradi sodobnih življenjskih pogojev nezadržno izginja in jo smiselneje nadomešča terminološka oznaka podeželska naselja, ki so dosti kompleksnejši poselitveni pojav, ki vključuje tudi dele nekdanjih čistih vaških naselij.

Tudi v še povsem ruralnih naseljih v Sloveniji bodo transformacijski procesi že v bližnji bodočnosti privedli do njihove večnamenske preobrazbe in izbrisali ostro mejo med urbani in vaškimi sestavinami, zato je smotnejše govoriti o fenomenu manjših naselij na splošno. Govorimo torej o kulturnih krajinah in o naseljih, ki jih urejamo po splošnih pravilih, ki veljajo na splošno za vsa naselja, in po podrobnejših merilih, ki se nanašajo na specifično naselje, glede na to ali ležijo v urbanih ali v "podeželskih" krajinah.

Tipologija slovenskih krajin in naselij glede na stopnjo urbanosti

Ker je večina manjših naselij v Sloveniji še vedno vezana na agrarni izvor, smo za namen in potrebe prostorskega načrtovanja

izdelali karto s prikazom tipologije slovenskih krajin in naselij glede na potencial prostora za agrarno proizvodnjo oziroma glede na stopnjo njegove urbanosti. S pomočjo tipološke karte lahko določimo specifično posameznih območij oziroma posameznih naselij v Sloveniji. Karta je opremljena s komentarji in razvojnimi smernicami, ki so koristne za pripravo državne prostorske dokumentacije in občinskih strategij. V sinteznem prikazu so opredeljeni štirje tipi krajin in sicer: A - naravna krajina, B - gozdna krajina (lesnoproizvodni gozd), C - kmetijsko manj intenzivna krajina in D - kmetijsko intenzivna krajina. Ob teh štirih primarnih kategorijah določamo še dve podkategoriji in sicer: C1 - kmetijsko manj intenzivno krajino v urbanem vplivnem območju in D1 - kmetijsko intenzivno krajino v urbanem vplivnem območju. V tem okviru so merila in ukrepi za urejanje naselij odvisni od različnih prostorskih kriterijev (tipologije naselij, arhitekturne prepoznavnosti, zasnove omrežne poselitve), ki izhajajo iz načelnih usmeritev Strategije prostorskega razvoja Slovenije (SPRS). Ugotavljamo, da določa ključne ukrepe za urejanje naselij in njihovih vplivnih območij razvojna strategija države, v kateri moramo jasno opredeliti primarne razvojne usmeritve za posamezen tip krajine.

Iz tipološke karte krajin in razpredelnice (Slika 1), v kateri je opredeljena tipologija krajin je mogoče določiti za vsako območje oziroma naselje v Sloveniji konkretno tipološko opredelitev.

Tako pomeni sestavljena tipološka oznaka "CGJO" = naselje, ki leži v kmetijsko manj intenzivni krajini, ima ruralni značaj in ohranjeno arhitekturno dediščino ter ima vlogo središča regionalnega pomena v urbanem sistemu poselitve. Na osnovi omenjene tipološke opredelitve je mogoče za potrebe prostorske strategije za vsako naselje ali podeželsko območje posebej določiti splošne in podrobne usmeritve za njihov trajnostni razvoj.

I. TIPOLOGIJA KRAJIN iz vidika razvoja podeželja oziroma potencialov za primarno proizvodnjo	II. TIPOLOGIJA NASELJ glede na delež urbanih oziroma ruralnih sestavin	III. TIPOLOGIJA NASELJ glede na stopnjo ohranjenosti stavbne in naselbinske Dediščine	IV. URBANI SISTEM POSELITVE Zasnova poselitve, omrežje naselij in vloga naselij v urbanem sistemu
A - Naravna krajina	E - Urbana naseja	I - Naselja z ohranjeno naselbinsko dediščino	M - Nacionalno središče mednarodnega pomena
B - Gozdna krajina	F - Podeželska naselja	J - Naselja z ohranjeno ruralno naselbinsko Dediščino	N - Središče nacionalnega pomena
C - Kmetijsko manj intezivna krajina	G - Ruralna (vasi) naselja	K - Naselja z ohranjeno urbano in ruralno naselbinsko dediščino	O - Središče regionalnega pomena
C1 - Kmetijsko manj intezivna krajina v urbanem vplivnem območju	H - Naselja sekundarnega pomena (turistična in Počitniška naselja)	L - Naselja z ohranjenimi elementi arhitekturne Dediščine	P - Središče medobčinskega pomena
D - Kmetijsko intezivna krajina			R - Naselje brez središčnega pomena
D1 - Kmetijsko intezivna krajina v urbanem vplivnem območju			

Slika 1: Tipološka opredelitev krajin, naselij, arhitekturne prepoznavnosti in pomena naselij v urbanem in krajinskem sistemu.

Typological definition of landscapes, settlements, architectural identity and significance of settlements in the urban and landscape system.

Tipologija krajin iz vidika razvoja podeželja oziroma potencialov za primarno proizvodnjo

O slovenskih krajinah lahko govorimo kot o krajinah v preobrazbi. Agrarni sistemi, ki so nekdaj oblikovali tradicionalne vzorce rabe prostora, so že davno tega razpadli. Novi, vitalni elementi, ki se vrivajo v podeželsko strukturo, so v strokovnih krogih vednomer ocenjeni kot negativni pojav. Želimo jih vkalupiti v stare vzorce ali pa jih ocenjujemo kot začasno motnjo v sistemu. Pa vendar so postali ti novi elementi pogosto že prevladujoč krajinski motiv in so v resnici vzpostavili nov, lasten sistem rabe prostora. Zato moramo razviti nov vrednostni sistem, ki bo bolj naklonjen današnjim in bodočim prostorskim spremembam in predvsem izhajati iz stališča, da bo potrebno v bodoče učinkoviteje izkoristiti vse razpoložljive prostorske potenciale in vzpostaviti realnejši odnos med razvojem in pravnomočno politiko. Obsežne prostorske spremembe pričakujemo predvsem v območjih, kjer se ugotavlja velik potencial za učinkovito kmetijsko proizvodnjo, medtem ko bomo na območjih, ki so manj primerna za kmetovanje, ohranjali kmetijstvo v vlogi skrbnika kulturne krajine ali pa se bodo ta območja postopoma urbanizirala ali renaturalizirala.

Glede na razmerja med naravo - kmetijstvom - urbanizacijo je mogoče za potrebe prostorskega načrtovanja na državni ravni opredeliti šest tipov krajine. Ti so:

- A Naravna krajina
- B Gozdna krajina
- C Kmetijsko manj intezivna krajina
- C1 Kmetijsko manj intezivna krajina v urbanem vplivnem območju
- D Kmetijsko intezivna krajina
- D1 Kmetijsko intezivna krajina v urbanem vplivnem območju (urbane krajine, kot posebne kategorije, v okviru te naloge ne obravnavamo)

Tipologija naselij glede na delež urbanih oziroma ruralnih sestavin

Starejša strokovna literatura še dosledno razlikuje med mestnimi¹ in podeželskimi (vaškimi) naselji. Danes je težko postaviti mejo med eno in drugo strukturo. Tovrstna delitev je lahko le teoretična in definira le skrajna pola poselitve, med katerima je množica podvzorcev, ki sooblikujejo celoten prostor. Največje prostorske spremembe pričakujemo v območjih, kjer prevladujejo mešani vzorci urbanih in ruralnih struktur. Po definiciji je naselje območje, ki obsega javne površine, zemljišča pozidana s stanovanjskimi in drugimi stavbami ter gradbeno inženirskimi objekti. Naselje tvori skupina več kot petih stanovanjskih stavb s pripadajočimi dopolnilnimi objekti, ki niso v sorodstveni ali gospodarski povezavi. Naselja se med seboj

razlikujejo po funkciji in vlogi v omrežju naselij ter velikosti, urbanistični ureditvi in arhitekturi. Na podlagi fizionomskih, morfoloških in funkcijskih meril in kazalcev se naselja razvršča v:

- E Urbana naselja
- F Podeželska naselja
- G Ruralna (vasi) naselja
- H Naselja sekundarnega pomena (turistična in počitniška naselja)

Tipologija naselij glede na stopnjo ohranjenosti stavbne in naselbinske dediščine

Pri načrtovanju in urejanju podeželskih naselij z visoko stopnjo ohranjenosti stavbne in naselbinske dediščine je potrebno ohranjati in razvijati njihovo identiteto in tradicionalno naselbinsko strukturo. V naselbinskih območjih in naseljih s kvalitetno stavbno dediščino uveljavljamo prenavo kot prednostno razvojno strategijo. Kvalitetna stavbna dediščina oblikuje značilno podobo širših podeželskih območij in posameznih naselij, katerih struktura predstavlja vrednoto. Zato ni zaželeno pretirano zgoščevanje naselij, ki imajo nesporne ambientalne kvalitete. Identiteto teh naselij predstavlja pogosto prav odnos med pozidanim in praznim, ki ga z zgoščevanjem ali celo nadomestno gradnjo docela izničimo! Ohranjati in posodabljanje je treba kmečko arhitekturno dediščino in pospešeno prenavljanje in razvijati vasi ob sočasnem upoštevanju nujnih razvojnih trendov in strukturnih sprememb. Glede na odnos med urbani in ruralnimi sestavinami ter glede na stopnjo ohranjenosti stavbne in naselbinske dediščine ločimo štiri tipe naselij in sicer:

- I Naselja z ohranjeno naselbinsko dediščino
- J Naselja z ohranjeno ruralno naselbinsko dediščino
- K Naselja z ohranjeno urbano in ruralno naselbinsko dediščino
- L Naselja z ohranjenimi elementi arhitekturne dediščine

Tipologija naselij glede na vlogo naselij v urbanem sistemu

Omrežje urbanih središč z različnim gravitacijskim vplivom zagotavlja prebivalcem dostop do centralnih funkcij, delovnih mest, storitev in znanja. Primarno omrežno ogrodje predstavljajo središča nacionalnega in regionalnega pomena, ki ga dopolnjuje še sekundarno omrežje naselij medobčinskega pomena in ostalih naselij.

Aktualni prostorsko-razvojni trendi težijo k oblikovanju usklajenega omrežnega sistema z izrazito policentrično strukturo, ki temelji na integraciji zaledja urbanih središč in reanimaciji obstoječih potencialov. Na oblikovanje vloge posameznega naselja v omrežnem sistemu bodo vplivali različni razvojni motivi, ki bodo sledili temeljnim ciljem prostorskega razvoja. Z opredelitvijo primarne razvojne usmeritve krajine se bodo različno intenzivno (in vsebinsko) razvijala posamezna središča in posledično njihov pomen v urbanem sistemu poselitve. V tem okviru lahko pričakujemo vidnejše spremembe predvsem v tistih naseljih, ki bodo izpostavljena intenzivni transformaciji prostora za potrebe sodobnega kmetijstva. Zaradi specifične (razdrobljene) zasnove kmetijskih zemljišč bodo potrebni radikalni prostorski in tehnološki posegi v smeri oblikovanja obsežnih in učinkovitih (konkurenčnih) obdelovalnih površin. Predpostavljamo, da bodo predvsem manjša naselja (naselja brez središčnega pomena) na območjih z velikim agrarnim potencialom podvržena monokulturni agrarni usmeritvi njihovega gravitacijskega zaledja. Drugod se bodo naselja pospešeno preoblikovala z večjo ali manjšo stopnjo urbanosti.

V omrežnem sistemu poselitve je glede na vlogo in pomen posameznega naselja mogoče opredeliti naslednje kategorije:

M	Nacionalno središče mednarodnega pomena
N	Središče nacionalnega pomena
O	Središče regionalnega pomena
P	Središče medobčinskega pomena
R	Naselje brez središčnega pomena

Podrobnejša merila za urejanje manjših naselij brez središčnega pomena

Najizrazitejša značilnost slovenske poselitve je nesorazmerno veliko število naselij in zaselkov v razmerju števila prebivalcev do površine države: 44% od približno 2 milijona prebivalcev živi v 88 naseljih z več kot 2000 prebivalci, kar predstavlja samo 1,46% vseh naselij, vsi ostali prebivajo v preostalih 5797 manjših naseljih in zaselkih. Kljub velikemu številu naselij predstavljajo pozidane in poseljene površine samo 8.8% celotne površine Slovenije. Odprto ostaja vprašanje določitve praga med pojmom manjša naselja in naselja srednje velikosti. Ob tem si lahko pomagamo s sledečimi terminološkimi izhodišči:

Naselje je območje, ki obsega zemljišča pozidana s stanovanjskimi in drugimi stavbami ter gradbeno inženirskimi objekti in javne površine. Naselje tvori skupina najmanj desetih stanovanjskih stavb. Naselja se med seboj razlikujejo po funkciji in vlogi v omrežju naselij ter velikosti, urbanistični ureditvi in arhitekturi. Na podlagi fizionomskih, morfoloških in funkcijskih meril in kazalcev se naselja razvrščajo v **urbana** naselja, **podeželska**, **ruralna** (vasi) ter naselja **sekundarnega pomena** (turistična in počitniška naselja) [Gabrijelčič et. Al., 2004: Urejanje poselitvenih vzorcev na podeželju. CRP].

Naselje: najbolj splošen prostorski vzorec, v katerem so zajete vse naselbinske oblike, ki so večje od zaselka in manjše od mesta, vendar se v primerjavi z vzorcem vasi prebivalci večinoma ne ukvarjajo več s kmetijstvom.

Vas je naselje, ki ima manjše število prebivalcev in vsaj 10 odstotni delež prebivalcev, ki se ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo kot družinska delovna sila in/ali kot zaposleni na družinskih kmetijah. Večina slovenskih naselij je nastala v času, ko je bilo kmetijstvo temeljna dejavnost, na kar kažeta njihov položaj in način pozidanosti, funkcijsko in socialno pa so že tako spremenjena, da oznaka "kmečka" ni več najprimernejša

Ruralno naselje je naselje, katerega značilnosti so posledica prevlade kmetijske dejavnosti. Pojmi kot so kmetija, zaselek, vas² predstavljajo ruralna naselja. Pojem vas, ki je neposredno povezan s podeželjem in kmetovanjem, je definiran kot "navadno manjše naselje, katerega prebivalci se ukvarjajo večinoma s kmetijstvom" [Bajec idr. 1994: 1491]. V času postavitve naselbine v prostoru so bili njeni prvotni prebivalci večinoma kmetje, s čimer je danes pojem vasi povezan v tradicionalno ozadje. Prvi ključni kriterij je velikost, vendar ga omejuje drugi, ki je funkcija.

Naselja sekundarnega pomena. V to kategorijo spadajo: **Turistična naselja** - poselitveno območje z razvito turistično infrastrukturo ter drugimi vsebinami, ki so pomembne za oblikovanje turistične ponudbe. Kot turistično naselje upoštevamo tista naselja, v katerih število turistov presega za petdeset odstotkov število stalnih prebivalcev naselja v času enega meseca v obdobju največjega turističnega obiska. **Območja počitniških hiš** - namenjene so občasnemu ali prostočasnemu bivanju posameznikov in njihovih družin.

Manjša naselja so vsa tista naselja, ki ne zagotavljajo pomembne oskrbe storitev, dejavnosti in izobraževanja ter zato nimajo večjega vpliva na svoje gravitacijsko zaledje. Med ta naselja štejemo naslednja: podeželska naselja, vasi, zaselke in samotne kmetije; turistična naselja in območja počitniških hiš.

Naselja brez središčnega pomena so vsa naselja, ki nimajo večjega vpliva na svoje gravitacijsko zaledje oziroma ne zagotavljajo pomembne oskrbe storitev, dejavnosti in izobraževanja.

V raziskovalni nalogi "Podrobnejša pravila urejanja prostora za urejanje manjših naselij" smo obravnavali le tista naselja, ki so opredeljena kot [Ravbar, 2001]:

Urbanizirana in polurbanizirana podeželska naselja: so v širšem zaledju mest, v bližini pomembnih prometnih poti ali pa gre za manjša urbana (tudi industrializirana) jedra sredi pretežno ruralne pokrajine. Izrazito urbanizirana in polurbanizirana prehodna naselja štejejo 964 (16 %) naselij. V pretežni meri gre za industrijska središča in/ali z delovnimi mesti v oskrbnih in storitvenih dejavnostih. Zanje je značilna intenzivna stanovanjska gradnja, velik delež dnevnih migrantov, pozitiven demografski razvoj in pozitiven migracijski saldo ter dobra dostopnost do urbanih središč. V naseljih prevladujejo urbani elementi nad agrarnimi, čeprav so slednji še opazni v deležu kmečkih ali mešanih delavsko kmečkih gospodinjstev ter številu kmečkih hiš. Pokrajina je kmetijsko intenzivno izkoriščena, kljub številnim urbanim dejavnostim. Pričakovati je nadaljno urbanizacijo, predvsem stanovanjsko gradnjo ter z njo povezan razvoj oskrbnih in storitvenih dejavnosti.).

Podeželska naselja: obsegajo preostali poseljeni prostor. Gre za 3942 naselij, kjer je kmetijstvo še pomemben oblikovalec krajine. Naselja imajo pretežno agrarni značaj z nadpovprečnim deležem kmečkih ali polkmečkih gospodinjstev. Značilno je zmanjševanje števila prebivalcev. Med podeželskimi naselji običajno razlikujemo tista s stabilnim prebivalstvenim razvojem od tistih, ki so ogrožena ali celo odmirajo. Na podeželju je potrebno ohranjati prebivalstvo in kmetijsko funkcijo prostora, hkrati pa omogočati razvoj neagrarnih dejavnosti, ki dopolnjujejo primarno proizvodnjo. Gradbena dejavnost naj bo prvenstveno usmerjena v varovanje in prenovo obstoječih objektov, stanovanjska gradnja in proizvodne dejavnosti naj se usmerjajo pretežno v centralna naselja. Med podeželskimi naselji posebej razlikujemo še območja z redko poselitvijo ali naselja, ki so le občasno obljudena (npr. planinske koče, planine, počitniška bivališča, samotne kmetije v sredogorju). Na teh območjih je varovanje naravne krajine in kmetijske dejavnosti primarno, poselitev je možna le v obstoječih objektih. Gradbena dejavnost je usmerjena v prenovo ter gradnjo objektov, ki so povezani z varovanjem narave in vzdrževanjem kmetijske proizvodnje ter gozdarstva.

Opredelitev tipa naselij glede na njihov odnos do agrarnega prostora in glede na delež kmečkega prebivalstva

Med izrazito agrarnim in izrazito bivalnim tipom naselij obstajajo številne "vmesne" razvojne stopnje. Kot smo že uvodoma ugotovili, ločimo med naselji, ki imajo še izrazito agrarno funkcijo in naselji brez kmečkega prebivalstva ali pa je kmečko prebivalstvo v odločni manjšini. Za prostorske planerje je to ključna opredelitev, iz katere vodi dvoje povsem različnih kriterijev in usmeritev prostorskega urejanja. Predlagamo opredelitev dveh, po genezi in stanju različnih temeljnih tipov manjših naselij: agrarna in neagrarna (Slike 2, 3 in 5). V naseljih agrarnega tipa, z velikim deležem kmetov, kjer je naselje še močno povezano s svojim agrarnim produkcijskim zaledjem, bo izhodišče prostorskega urejanja kmetijski upravljalski načrt. Ta bo omogočal celovito načrtovanje in upravljanje celotnega vaškega teritorija, vključno z urejanjem naselja. Kmetijski upravljalski načrt se bo izvajal na podlagi sprejete kmetijske politike upravljanja s "kmetijskimi zemljišči". Izvajal se bo s

pomočjo instrumentov zemljiške politike: z agrarnimi operacijami, intergralnimi melioracijami in komasacijami, katerih sestavni del je tudi ureditveni načrt naselja. Življenje v naseljih agrarnega tipa je pogojeno z agrarnim načinom proizvodnje in prostorske ureditve, zato so vsi normativni pogoji (sanitarno-tehnični, prometni, gradbeni, okoljevarstveni, itd) temu prilagojeni. V nasprotnem primeru bodo veljala v manjših naseljih urbanega tipa, ki so brez kmečkega prebivalstva (ali le s posameznimi kmeti) splošna pravila urejanja naselij po PRS, dopolnjena s podrobnimi določili, ki se nanašajo na posebnosti manjših naselij. Morebitno kmečko prebivalstvo v naseljih izrazito urbanega tipa, bo moralo upoštevati urbanistične normative in prilagoditi svojo proizvodnjo standardom, ki veljajo za urbana naselja. Mnogokrat bodo le v funkciji skrbnika kulturne krajine.

Med izrazito agrarnim in izrazito "neagrarnim" tipom naselij, ki ga določa funkcija naselja, obstajajo številne "vmesne" razvojne stopnje. Pri tem nista niti velikost naselja niti njegova vloga v sistemu poselitve merilo za določanje tovrstne funkcionalne tipološke opredelitve.

TIPA: AGRARNA NASELJA	TIPB: NEAGRARNA NASELJA
PRETEŽNO NEAGRARNE	PRETEŽNO AGRARNE
- pretežno agrarne dejavnosti - agrarna organiziranost naselja - dostopnost do obdelovalnih površin - izvajanje agrarnih operacij - izvajanje agrarnih servisnih dejavnosti - gradnja agrarnih gospodarskih poslopj - prilagajanje neagrarnih funkcij osnovni funkciji naselja	- pretežno stanovanjska funkcija naselja - pretežno neagrarne dejavnosti v naselju - izrazita družbena infrastruktura - tipološke in ambientalne karakteristike - prilagajanje agrarnih funkcij in agrarnih ureditev osnovni funkciji naselja

Slika 2: Funkcije naselja in njegove strukturne karakteristike.
Settlement functions and structural characteristics.

tip A:
naselje se prilagaja agrarni tehnologiji
pravila za urejanje naselij
kot del kmetijskega ureditvenega načrta

tip B:
agrarna tehnologija se prilagaja naselju
pravila za urejanje naselij

		A	B
manjša naselja	podeželska naselja		?
	vasi	?	
	zaselki	?	?
	samotna kmetija	?	
	turistična naselja	?	?
	območja počitniških hiš		?

Slika 3: Delitev naselij glede na pretežno rabo prostora in osrednjo dejavnost.
Division of settlements according to prevalent land use and central functions.

Opredelitev izhodišč za oblikovanje vsebine priročnika za urejanje manjših naselij

Podrobnejša pravila za urejanje manjših naselij kot dopolnitev PRS je potrebno oblikovati predvsem na področjih:

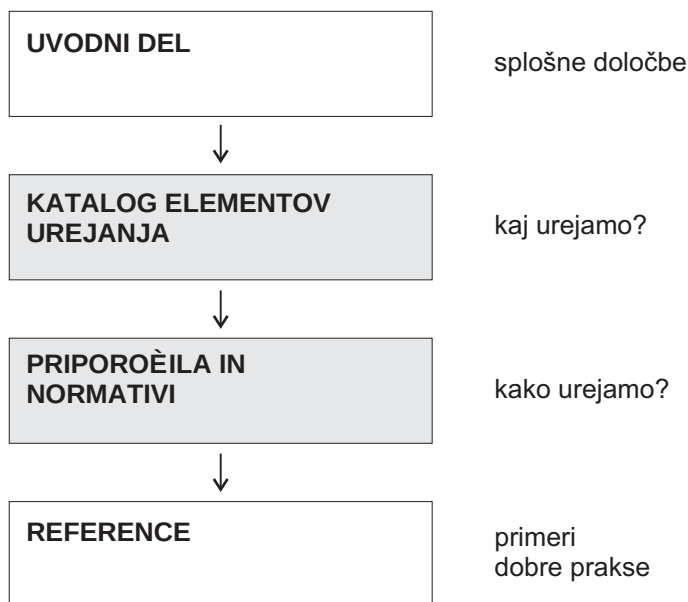
- členitve prostora,
- načrtovanja poselitve in graditev objektov,
- načrtovanja prostorskih ureditev in graditev v krajini.

Za potrebe urejanja manjših naselij predstavlja priročnik (Slika 4) podrobnejše nadaljevanje tistih vsebin, ki nastopajo kot obvezujoča komponenta pri izdelavi različnih prostorskih aktov ali kot potrebna strokovna interpretacija temeljnih pravil PRS. Podrobnejša pravila omogočajo mednivojsko usklajevanje oziroma realizacijo temeljnih usmeritev pri izdelavi SPRO in PRO.

Definicija pojma "podrobnejša merila"

Podrobnejša merila v priročniku za urejanje manjših naselij opredeljujejo možnost načrtovanja in izvajanja posegov v prostor na kakovosten način. Podrobnejša razlaga temeljnih pravil v priročniku ne sme postati knjiga po vzoru "naredi si sam", temveč mora imeti značaj pojasnjevanja in usmerjanja v kvalitetnejšo izgradnjo naselbinskih vzorcev; tako za strokovnjake (izdelovalce urbanističnih načrtov za manjša naselja) kot tudi za uporabnike (prebivalce obstoječih in prihodnjih manjših naselij). V tem smislu je že pred definiranjem vsebine tovrstnega priročnika nujno potrebno definirati "kaj bomo dosegli in opredeljevali s podrobnejšimi merili" tovrstnega priročnika.

"Uvajanje priročniškega urbanizma, ki temelji na gibkih metodah postavljanja pravil postorskega reda (izobraževanju, seznanjanju in svetovanju s pomočjo priročnikov oz. priporočil), je hitro in stvarno izvedljivi način deregulacije urbanistične normativne ureditve, ki namesto natančnih pravil urejanja postavlja meje dovoljenega. Znotraj teh meja je dovoljeno vse, kar ni prepovedano" [Čerpes, 2001: 3].

Slika 4: Vsebina priročnika.
Contents of the manual.

Slabosti dosedanje zakonodaje in prakse na področju urejanja manjših naselij

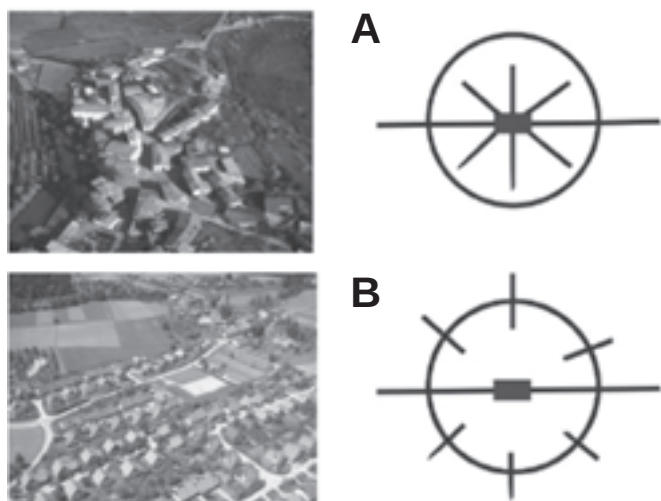
Pri pripravi prostorskih planov občin, po novem prostorskih strategij občin (PRO), se v praksi pojavlja dilema ali sodi določanje novih sklenjenih površin za razvoj naselij, (ki jih predlaga stroka za potrebe stanovanjske gradnje, obrti, industrije, itd) med javni interes ali ne. Svetniki na nekaterih občinah so namreč prepričani, da sodijo v plan (strategijo) le tiste površine, za katere so dali pobudo konkretni lastniki zemljišč oziroma tiste površine, za katere so dali lastniki izrecno pisno soglasje, da se jim lahko spremeni namembnost. Iskanje pisnega soglasja za pobude, ki jih oblikuje stroka, bi vsekakor otežilo, če ne celo onemogočilo kvalitetno strokovno delo pri pripravi prostorskih dokumentov. Planer je namreč v postopku priprave prostorskega dokumenta moderator, ki predlaga občinskemu svetu na podlagi strokovnih podlag in razvojne vizije strokovne rešitve (v variantah), ki omogočajo po njegovi strokovni oceni bistveno izboljšanje kvalitete življenja v naselju. To pomeni, da predlaga

takšne rešitve, ki omogočajo izpolniti minimalne prostorske standarde z vidika urejanja. V ta namen predvidi nove površine za širitev naselja, s katerimi se lastniki zemljišč lahko tudi ne strinjajo, vendar pa je njihova sprememba v zazidljiva zemljišča lahko v javnem interesu vseh občanov, saj bi njihova realizacija bistveno povečala kvaliteto bivanja ali sanirala obstoječe prostorske konflikte. Na občinskih svetnikih, kot voljenih predstavnikov občanov, je teža odločitve, da presodijo, ali ponujene prostorske rešitve zaradi svojega javnega pomena res opravičujejo poseg v interese lastnikov zemljišč. V tem smislu je pomembna odločitev zakonodajalca, da uvrsti zagotavljanje potrebnih površin za prostorski razvoj naselij med uveljavljanje javne koristi. Na ta način je mogoče uporabiti instrument razlastitve kot konkretizacije javne koristi. Med drugim tudi razlastitve za potrebe izgradnje neprofitnih in socialnih stanovanj. Za ta stanovanja je potrebno pridobiti ustrezne površine, ki jih lahko stroka predlaga mimo interesa lastnikov zemljišč in so kasneje predmet razlastitve, v kolikor se lastniki ne strinjajo z njihovo odprodajo.

dediščine ter jo nadomestili z objekti slabe ali najslabše arhitekturne vrednosti. Bojim se, da bomo z nadaljevanjem nekritičnega odnosa do tega problema že v kratkem izbrisali iz prostora ves zgodovinski spomin.

Podoben problem se nanaša tudi na adaptacije in rekonstrukcije objektov zunaj poselitvenih območij, kjer je izpostavljeno stališče, da je mogoče obstoječe objekte adaptirati in rekonstruirati le ob pogojih, da se zadrži njihova osnovna funkcija. Razumljivo je, da se hoče na ta način preprečiti masovno zlorabo tega določila v smislu spreminjanja osnovne funkcije (najprej kašča, potem vikend, nato stanovanjski objekt ali nadomestna gradnja...).

Vendar pa je takšno radikalno stališče usodno za avtohtono stavbno dediščino. Pogosto za preživetje stavbne dediščine ni druge možnosti kot da sprejme nove vsebine, ki ohranjajo vitalnost objekta in s tem tudi interes za njegovo vzdrževanje oziroma prenovo.

Slika 5: Primer naselij na slovenskem podeželju: tipa A, tip B.
Examples of settlements in the Slovene countryside: types A and B.

Določila, ki govorijo o gradnji objektov izven poselitvenih območij, še posebej v povezavi z nadomestno gradnjo in gradnjo manj zahtevnih objektov, bodo po mojem mnenju predmet največjega števila zlorab v prostoru. Pri umeščanju tovrstnih objektov v prostor bo potrebna zato **stalna in kreativna strokovna presoja krajinskega arhitekta, urbanista in arhitekta**, saj bodo vse tovrstne lokacije enkratne in izjemne. Prav posamezni posegi v poselitveno nedotaknjen prostor bodo vizualno najbolj izpostavljeni, še posebej zato, ker bodo zahtevali poleg gradnje objektov še številne druge dodatne posege kot so: gradnjo dovoznih cest, električnih vodov, novih gozdnih posek, preoblikovanje terena, itd. **Prav zato je potrebno dati postopkom za pripravo strokovnih podlag za gradnjo objektov izven poselitvenih območij še posebej veliko težo.**

Ko je govora o **nadomestni gradnji** zunaj poselitvenih območij, bi radi opozorili, da gre v večini primerov za nadomeščanje avtohtonih objektov (mlini, žage, gospodarska poslopja, lovška poslopja, posamezne osamele domačije, zidanice, kašče, itd.), ki so napomembnejši identitetni elementi tradicionalnih kulturnih krajin. Z instrumentom nadomestne gradnje smo v Sloveniji že porušili večino avtohtone stavbne

Opombe

- 1 Pri ponovnem poskusu določitve mestnih naselij (od leta 2002 je na razpolago šele nerecenzirano delovno gradivo) so na SURS za izhodišče postavili štiri skupine kvantitativnih kazalcev in njihove kombinacije. Kriteriji so bili: število prebivalcev, razmerje med številom razpoložljivih delovnih mest ter številom aktivnega prebivalstva, stanujočega v naselju, prostorska in zaposlitvena pripadnost naselja mestnemu območju. Slednje je območje, na katerem so jedro mestno naselje, ki daje mestnemu območju ime, ter vsa sosednja naselja, ki imajo z njim skupno mejo. Kriterij za oblikovanje mestnega območja je sklenjena pozidava (z urbanim značajem), med jedrnim naseljem in naseljem v njegovi okolici. Naselje je opredeljeno v skladu z Zakonom o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb (Uradni list SRS, 5/80, 42/86, 8/90), in sicer kot "strnjena ali nestrnjena skupina stavb, ki sestavljajo naseljeno zemljepisno enoto (mesto, trg, vas, industrijsko in rudarsko naselje, zdravilišče itd.). Ima skupno ime, lastni sistem oštevilčenja stavb ter določeno območje, ki ga tvori en statistični okoliš ali več" [Ažman Momirski, Fikfak 2002: 9].
- 2 P. Fister vključuje "vas" v kategorijo "naselja" (N.2.1.3), "kamor so vključeni vsi vzorci, ki so večji kot zaselek" [Fister 1993: 16].

Viri in literatura

- Ažman Momirski, L., Fikfak, A., (ur.), 2002: Oblike prostorskega načrtovanja: od mestnega načrta do urejanja naselij. Publikacija Mednarodnega posveta dec. 1999. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Čerpes, I. (ur.), 2001: Priporočila za urejanje naselij (raziskovalna naloga). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Inštitut za arhitekturo in prostor, Ljubljana
- Fikfak, A., 1997: Metoda in elementi metode za pripravo ureditvenih načrtov za urejanje nemestnih naselij (magistrska naloga). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Fikfak, A., 2004: Evolucijske konstante naselbinske kulture v prenovi, z aplikacijo na Slovenskem primorju: Goriška brda (doktorska disertacija). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Fister, P., 1993: Arhitekturne krajine in regije Slovenije. Ministrstvo za okolje in prostor RS, Zavod RS za prostorsko planiranje, Ljubljana.
- Gabrijelčič, P., 1985: Varstvo in urejanje kulturne krajine (magistrska naloga). Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana.
- Gabrijelčič, P., Šašek-Divjak, M., Prinčič, A., Fikfak, A., Zavodnik, A., Sodnik, A., 1993: Projektna delavnica - Razvoj slovenske obale z zaledjem. FAGG-Arhitektura, Ljubljana.
- Gabrijelčič, P., Fikfak, A., Čok, G., Grujev, M., Marušič, I., Kobler, A., 2005: Podrobnejša pravila urejanja prostora- urejanje manjših naselij - CRP. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Gabrijelčič, P., 1996: Celostni vidiki bodočega razvoja v izvenmestnem prostoru (raziskovalni projekt ZEMLJA). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Gabrijelčič, P., Fikfak, A., Zavodnik, A., 1998: Urejanje prostora iz vidika razpršene gradnje (raziskovalna naloga - CRP). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Gabrijelčič, Peter, Fikfak, Alenka, Globočnik, Tomo, Leva, Bojan, Štefanec, Drago, Zavodnik Lamovšek, Alma, Katalog izvenmestnih naselij: prostorsko ureditveni pogoji za izvenmestni prostor občine Novo mesto, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Šola za arhitekturo, 1994.
- Gabrijelčič, P., Fikfak, A., 2002: Rurizem in ruralna arhitektura (univerzitetni učbenik). Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Gabrijelčič, P., Grujev, M., Kos, D., Čok, G., Fikfak, A., 2004: Razvoj podeželja in urejanje poselitvenih vzorcev in naselij na podeželju. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana.
- Prosen, A., Fikfak, A., Zavodnik, A., Leva, B., 1993: Izdelava planov celostnega razvoja naselij v demografsko ogroženih območjih. Univerza v Ljubljani, FAGG-Geodezija, Ljubljana
- Ravbar, M. (nosilec projekta), 2001: Poselitev in prostorski razvoj Slovenije. Inštitut za geografijo, Ljubljana.